



ÇUKUROVA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2458-7559

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.18560/cukurova.1055>

CİLT 2, SAYI 2, KIŞ 2016

s. 72-79

KARATEPE KİTABELERİ VE ORTHOSTATLARI IŞIĞINDA QUE'DE EKONOMİ VE İNANÇ HAKKINDA KISA BİR DEĞERLENDİRME

Muhammed Fazıl HİMMETOĞLU¹

Özet

Çukurova bölgesi en eski devirlerden beri oldukça çok cazip bir bölge olmuştur. Mezopotamya'da kurulan ilk siyasi devletler bu coğrafyayla ilgilenmişlerdir. Anadolu'daki ilk büyük siyasi devlet olan Büyük Hitit İmparatorluğu da o dönemde adı Kizzuwatna olan bu coğrafyayı kendine katmıştır. Daha sonra batıdan gelen istilacılar bütün dengeleri değiştirdi. Ege Göçlerinden sonra Büyük Hitit İmparatorluğu yıkılmıştı. Yerine Anadolu'da birçok küçük devlet kurulmuştu. Bu devletlerden biri de Que Devleti'dir. Ege Göçleri sonrasında bölgeye oldukça kalabalık yabancı halklar gelmişti. Que de bu yüzden heterojen bir yapıya sahiptir. Que Devleti yapı itibarıyla bir konfederasyondur. Que aynı zamanda zengin bir devlettir. Bunu Azatiwatas'ın kitabesinden anlayabiliriz. Que aynı zamanda farklı milletlerden oluşuyordu. Bu da oldukça zengin bir kültüre sahip olmasına neden olmuştu. Hitit dini inanç sistemini de muhafaza etmiş olan Que Mezopotamya ve Anadolu arasında tam bir kültür köprüsü de oluşturmuştu. Bu çalışmada Que'nin ekonomik ve dini yapısıyla ilgili bilgi verilecektir. Bu bilgiler Karatepe kitabeleri ışığında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Que, din, ekonomi, Kilikya ve Azatiwatas

A BRIEF EVALUATION ABOUT ECONOMY AND BELIEF IN THE QUE IN THE LIGHT OF KARATEPE INSCRIPTIONS AND ORTHOSTATS

Abstract

Çukurova region has rather been an attractive area since the oldest eras. First politic states established in Mesopotamia were interested in this geography. Great Hittite Empire which was the first huge politic state was situated also in this geography whose name was Kizzuwatna. Then come invaders from the west changed all the balances. After Aegean immigrations Great Hittite Empire was collapsed. Instead, a lot of small states were founded in Anatolia. Que State was one of these states as well. In after Aegean immigrations alliance rather crowded publics came to this area. For this reason, Que has also been a complex organization. Que was a confederation in Cilicia. Que Statue was a rich state at the same time. We can understand this from Azatiwatas's inscription. However, it consisted of different nationalities at the same time. Thus, this led Que to have a rich culture. It was established later from the Empire of Hittite. However, it used the same religion, language and alphabet. Que was a culture bridge between Mesopotamia and Anatolia. In this study, about economic and religious structure of Que information will be given. This information will be evaluated in the light of the Karatepe inscriptions.

¹Yrd. Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, e-posta: mfazil@osmaniye.edu.tr

Keywords: *Que, religion, economy, Cilicia and Azatiwatas*

GİRİŞ

MÖ 2000'li yılların başlarında Doğu Akdeniz ve Girit arasında başlayan ve yelkenli gemiler aracılığı ile gerçekleşen ticaret macerası giderek Sardinya, Sicilya ve Güney İtalya'ya yayılacaktır. Özellikle MÖ 1400-1200 yılları arasında Ugarit, Levant, Mısır, Girit ve Hitit idaresindeki Kilikya, tüccarların kaynaştığı yerler olmuştur. Yazılı kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla Kilikya civarında fakat tam olarak yeri saptanamayan ve bu dönemin en ciddi ticaret kenti Ura'dır. Oldukça şaşalı bir ticaret tecrübesi olan Doğu Akdeniz ve Ura'nın ticari hayatı Ege Göçlerinin getirdiği felaketle çökertilecektir. Bu istila hareketinden sonra dinginleşen Akdeniz Bölgesi başta Fenikelilerin ve Yunanlıların sayesinde tekrar canlanacak hatta ticaret yolları İber Yarımadası ve Kuzey Afrika'nın Atlantik kıyılarına kadar ulaşacaktır (Kuruçayırılı ve Collage, 2013: 59). Hitit imparatorluk Dönemi'nde Ura ve Ugarit sayesinde Hititler çok zengin olmuştur. Bunun yanında Uralı tüccarlar Ugarit'te hâkim durumdadır. Öyle ki Uralı tacirler Ugarit halkına yüksek faizli borç vermek suretiyle çok sayıda gayrimenkul sahibi olmuşlardır. Bu durum üzerine Hitit kralı III. Hattuşili duruma el koyarak Uralı tacirlerin sadece yaz aylarında Ugarit'e gelmelerine müsaade etmiştir. Görüldüğü üzere Uralılar deniz ticareti yanında faizcilikle de uğraşıp zengin olmuşlardır (Alparslan, 2013: 75).

Adana ovasının Kizzuwatna Dönemi'nde Myken ticaretinin ve Akha kültürünün muhatabı olduğunu elde bulunan Myken menşeli seramikler sayesinde öğrenmekteyiz. Ura'ya gelen Akalı tüccarlar Ugarit'e mal sattıkları gibi Kıbrıs ticaretinde de egemen güç olmuşlardır. Mısır ticaret filoları da Kilikya ve Ura üzerinde etkin halde idiler (Aktüre, 2003: 66).

Anadolu'da Deniz Kavimleri istilasından ve ticaret ağının bozulmasından sonra yeni siyasi organizasyonlar oluşmuştu. Bu organizasyonlar Anadolu'yu tekrar mağrur etmeye çalışmışlardı. Bu siyasi organizasyonlardan biri de Que konfederasyonuydu. Ne var ki dönemin baskın gücü Asur'un MÖ 11. asırdan sonra Fırat'ın ötesine, Anadolu'ya yaptığı akınların arkasında ekonomik sebepler vardı. Bu durumda akıllara özellikle Kargamış ve Que'nin ekonomik manada hayli zengin olduğu fikrini getirmektedir. Que kralları kitabelerinde Muška'ya atıf yaparlar ve hanedanlarını ona dayandırırılar. Efsanevi bir kahraman olan Grek Mopsos ile Muška'nın aynı kişi olduğu ve Mopsuestia şehrini kuruğu hatta Akdeniz kıyısındaki şehirlerin çoğunun onun tarafından kurulduğu söylencesi yaygındır. Fakat gerçek olan şu ki Mopsuestia (Yakapınar-Misis) kenti ondan asırlar önce MÖ 5500'de kurulmuştur (Ünal ve Girginer, 2007: 192). Deniz kavimleri istilası sonrası kurulan Que krallarının kendisini bir Grek komutana dayandırması da şaşırtıcı bir sonuç değildir.

Que, her ne kadar bir Anadolu ülkesi olsa da kültür ve inanç bakımından Sami kavimlerin etkisi altında kalmıştır. Bunda Arami göçleri ve bitmek tükenmek bilmeyen Asur akınları etkili olmuştur. Din ve inanç bahsinde Azatiwataya'da Anadolu'nun yerli tanrılarının adı geçerken Sami kavimlerinin tanrıları da dikkat çekmektedir. Özellikle çift dilli kitabede Luwice tarafta Fırtına tanrısı Tarhunza olarak geçerken Fenikece tarafta Baal olarak geçmektedir. Yine Karatepe Açık Hava Müzesi'nde kapalı mekânda bulunan hayat ağacı kabartması inanç dünyasında Asur etkisinin konu edilen ülkede ne derecede olduğunun bir göstergesidir. Elinde güneş kursu bulunan grifon yine ayrı bir Asur etkisinin yansımasıdır.

Ekonomi

Que ile savaşa tutuşan Asur kralı III. Salmanasar'ın (MÖ 858-824) ifade ettiğine göre kendisi Que Kralı Kate'yi yenmiş ve birçok ganimetle geri dönmüştür. Asur kralının hükümdarlığının 20. yılında Hatti coğrafyasına yaptığı seferde bir hayli küçükbaş ve büyükbaş hayvanı ganimet olarak aldığını bilmekteyiz. Bu ganimetlerin bir kısmını kuşkusuz Que'den kazanmıştır (Ünal,

2006: 69). Zaten ilk olarak bölgeye III. Salmanasar zamanında Que veya Quwe (Kue) denmiştir (Goetze, 1962: 51). Kral Assurnasirpal'in (MÖ 883-859) Kilikya bölgesindeki Amanos dağlarına sedir ve ardıç gibi ağaçları kesip tanrılara sunduğu anallarından bilmekteyiz (Alkım, 1960: 362). III. Salmanasar zamanında da Kuzey Suriye ve Kilikya bölgeleri önemli sefer rotaları haline gelecektir. Özellikle adı geçen coğrafyalardaki siyasi teşekküllerin Asur'u önemli bir tehdit unsuru olarak gördükleri de dikkat çekicidir. Zira III. Salmanasar'ın Siyah Obeliski'nde kendisine karşı yapılan bir ittifakı, saltanatının ilk yılında yaptığı bir seferle dağıttığını kaydeder. Görülen o ki III. Salmanasar'ın tahta çıktığı sırada Asur'un bir otorite boşluğu içinde olduğunu gören veya öyle düşünen kuzey krallıkları Asur'un aleyhine bir ittifak düzenlemişlerdir. Bu ittifakı bozduğunu belirten Asur kralı Amanos Dağları'na bir zafer takı yerleştirdiğini söyler (Kurt, 2009: 329).

“Amanos sıradağlarından hareketle Orontes (Asi) Irmağı'nı geçtim (ve) Pattinalı (Amik Ovası kralı) Sapalulme'nin müstahkem kenti Alisir'e (veya Alimus) yaklaştım. Patinalı Sapalulme hayatını kurtarabilme pahasına, Bît-Adini kabilesinden Ahunu'yu, Kargamişli Sangara'yı, Sam'allı Haiyanu'yu, Queli Kate'yi, Hilakkulu Pihirim'i, Iasbuqlu Bar-Anate (ve) Iahanlı Adānu'yu ordusunun içine aldı. Beyim Tanrı Asur'un emriyle onların birleşik kuvvetlerini darmadağın ettim. Kenti kuşattım, teslim aldım (ve) değerli savaş ganimetlerini, sayısız savaş arabalarını (ve) koşum atlarını ülkeme taşıdım” (Ünal, 2006: 70).

Yukarıda III. Salmanasar'ın ganimetlerinden söz edilirken koşum atlarından bahsedilmektedir. Yine Azatiwatas'ın Karatepe'deki kitabesine göz attığımızda *“ata at yaptım”* ifadesi dikkat çekmektedir. (Hawkins, 2000: 50)

Yine Tevrat'ta Kral Süleyman'nın Keven ülkesinden at siparişi ettiği göz önünde bulundurulursa Que' de ciddi anlamda bir at yetiştiriciliği ve ticareti olduğu anlaşılabilir.

“Süleyman'ın atları Mısır ve Keve'den (Que) getirilirdi. Kralın tüccarları atları Keve'den satın alırdı” (Tevrat, I. Krallar 10/28).

“Mısır'dan bir savaş arabası altı yüz, bir at yüz elli şekel gümüşe getirilirdi. Bunları bütün Hitit ve Aram krallarına satarlardı” (Tevrat, I. Krallar 10/29).

MÖ 10. asırda yaşadığı düşünülen Hz. Süleyman (A.S.)'ın güney ve kuzey arasında ciddi bir ticaret ağı kurduğu görülmektedir. Ayetteki Hitit kralları Que ve Tabal kralları olabileceği gibi Aram kralları da Samal ve diğer küçük Aram beyleri olabilir.

MÖ 8. asra gelinildiğinde endüstriyel üretim müthiş bir şekilde gelişmişti. Fenikeli tüccarlar bu ürünleri bütün Akdeniz'e pazarlıyorlardı. Üretim ne denli bir boyutta olduğunu ozan Hesiodos *“çömlekçi çömlekçiyle, marangoz marangozla yarışıyor”* dizesiyle bizlere anlatmaktadır (Child, 2009: 209).

Azatiwatas'ın seslenişinde tahıldan, arpadan ve bağ bozumundan bahsedilmektedir. Üzüm en eski devirlerden beri bolluk ve bereketin sembolü olmuş bir meyvedir. Ondan yapılan şarap önemli bir tüketim maddesi olduğu kadar önemli ihraç maddesidir. Ilıman bir iklim isteyen üzüm 30-40 dereceler arasında meyve vermektedir (Hehn, 1998: 32). Que'nin konumu üzüm yetiştiriciliği için uygundur. Azatiwatas'ın seslenişinde:

“Ve bu insanlar buraya yerleşsin tahılın ve şarabın uzmanları olsunlar” (Hawkins, 2000: 54)

demektedir. Uzmanlık mesabesinde toplumuna bir ödev veren krallın seslenişinden burada üzüm üreticiliğinin yapıldığını fakat yeterli kalitede olmadığı anlaşılabilir. Hitit İmparatorluğu'nda olduğu gibi Geç Hitit Beylikleri için de oldukça önemli olan şarap, tanrılara ikram edilen önemli bir içecektir. Diğer taraftan Tarhunzas gibi bir Bereket Tanrısı bereketlendireceği ülkenin kralına üzüm ikram ederdi. Bunun örneği İvriz (Konya-Ereğli)

kabartmasında Tuvana kralı Warpalas'a Tarhunzas'ın üzüm ve başak verdiği tasvirde görülebilir (Deliorman, Ergun, Orhan, 2000: 70).

Yine kitabede Que'nin tarım noktasında hangi seviyeye geldiği ile ilgili birçok cümle mevcuttur. Örneğin:

"Ve benim günlerimde Adanawa'da bütün iyilikler, bolluk ve lüks mevcuttu"(Hawkins, 2000: 53).

Yukarıdaki cümleye benzer birçok ifade kullanan Azatiwatas özellikle bolluk ve lüks kelimeleri üzerinde çok durmaktadır. Diğer taraftan Azatiwatas başkent olarak düşünülen Pahri'yi bir buğday ambarına çevirdiğinden de bahsetmektedir.

"Ve ben doldurdum Paharen'in ambarını" (Hawkins, 2000: 53)

Bolluk, bereket ve ambarları doldurmak gibi yüksek refah seviyesini doğrudan ifade eden Azatiwatas Karatepe'deki tasvirinde bu bolluğu önündeki zengin sofrasıyla pekiştirmektedir. Karatepe tasvirlerdeki birçok temsil, bolluk ve bereket üzerinde durmaktadır. Bu tasvirler arasındaki av sahneleri, kurban sahneleri ekonomik durumun düzeyini seyredenlere vermektedir.

Günümüzde Que sahası olarak değerlendirebileceğimiz Batı Kilikya coğrafyasında ciddi bir zeytincilik üretimi yapılmaktadır. İklimin ve coğrafyanın uygunluğu akıllara "Que'de de zeytin ve zeytinyağı üretimi yapılmış mıdır?" sorusunu getirmektedir. Bu konuyla ilgili maalesef elimizde gerçekçi bir yazılı kanıt yoktur. Lakin Que'nin siyasal yaşamından çok evvel Que hinterlandında, bölge adının henüz Kizzuwatna olarak bilindiği bir dönemde, dar bir alanda zeytin ve zeytinyağı üretiminin yapıldığını bilmekteyiz (Hoffner, 1995: 108). Fakat tahıldan, hayvandan, bağcılıktan bahseden Azatiwatas zeytin üretimi hakkında bir bilgi vermez. Buna rağmen bölgede imparatorluk çağından itibaren zeytincilik kendini göstermiş fakat unutulmuştur da diyemeyiz. Çünkü Domuztepe kazılarında zeytinyağı kapları ve küpleri oldukları bilinen ev eşyaları bulunmuştur. Bu kaplar MÖ 13. ve 9. asırlar arasına aittir. Bu da Que' de zeytinciliğin yapıldığına dair ihtimalleri yükseltmiştir.

"Ve bütün ırmak ülkeleri onu onurlandıracak her yıl bir öküz ve koyun keserek ve her bağ bozumunda bir koyun" (Hawkins, 2000: 53).

Karatepe'deki tasvirlerde boğa figürleri oldukça dikkat çekmektedir. Zaten tahıl ile uğraşılan bir coğrafyada büyükbaş hayvancılıkla uğraşmak gayet olağan bir durumdur. Burada hayvanların kesileceği ya da kurban edileceği zaman olarak "Bağ Bozumu Dönemi" verilmektedir. Bu da tabiatıyla bölgede hatırı sayılır bir üzüm yetiştiriciliği olduğunu ima etmektedir. Yine bağcılığa paralel olarak kitabede geçtiği kadarıyla Azatiwatas'ın ülkesinde şarap üretiminden de bahsetmek gerekir.

Meselenin bir başka ilginç yönü yukarıdaki ayetin devamındaki ifadede karşımıza çıkmaktadır.

Bunların yanında bölgede avcılık da yapılmaktadır. Bu bilgi Karatepe'deki kabartmalardan çıkartılabilir. Zira balıkçılıkla uğraşıldığı, balık avının yapıldığı sahnelerin tasvirinden anlaşılabilir. Ayrıca çeşitli kuş tasvirlerinin yanında keçi, tavşan gibi hayvanların tasvirleri de mevcuttur.

Dokumacılık da Que'de ciddi bir gelir kaynağıydı denebilir. Zira bölgede Domuztepe'de bulunan ve dokumacılık için kullanılan parçalar bunun delilidir. Diğer taraftan Azatiwatas'ın kitabesindeki ifade de bu işlemi kadınların yaptığı görülmektedir.

"Fakat benim günlerimde kadınlar bile iğleriyle yürüeyebilir" (Hawkins, 2000: 55).

Que'deki bir başka zenginlik madendir. Bu konuda ülkeyi besleyen kaynaklar Tarzi'de yani Tarsus'tadır. Bugün Mersin sınırları içerisinde olan Tarsus İlk Tunç II ve III Dönemi'ne ait

eserlerin bulunduğu tarihi bir yerdir. İlk Tunç II Dönemi'ne ait eserlerin % 64'ü saf bakır olup düşük arsenikli 3 eser bunun yanında % 6,6 ile % 2,5 arası oranda kalay içeren bronz iki eser bulunmuştur. İncelenen bu eserler üçlü alaşım eserleri oluşturmaktadır. İlk Tunç III Dönemi'ne ait olan eserlerde ise maden eserlerinin en geniş grubunu % 65,5 ile saf bakırdan eserler ve % 5-1 arası oranda arsenik barındıran bakır eserler oluşturur. Üçlü alaşım (As-Sn-Cu) eserler de buluntuların % 17,2'sini oluşturur. Yine burada çok miktarda toplu iğne bulunmuştur. Adana bölgesi bu tür küçük eserlerin Anadolu'ya girdiği bir bölgedir. Bu emtianın gelişimi burada başlamış olabilir ve yine Anadolu'nun çeşitli yerlerine, Ege'ye, Kıbrıs'a ve Akdeniz'e buradan yayılmış olabilir (Arslantaş, 2008: 135). Bu bilgiler ışığında Que sınırları içerisinde madencilikle uğraşıldığı düşünülebilir.

Din ve İnanç

Din, kelime kökü itibarıyla Arapça bir terimdir. Allah'a inanma anlamına gelmektedir (Devellioğlu: 188). Bunun yanında din kelimesinin Allah'a ibadet ve manevi itikat hususunda her milletin tuttuğu yol gibi anlamları da vardır (Sami: 245). Latince *religio* olarak adlandırılan din kelimesi *religare* den gelir o da bağlanmak, birine sorumluluk yüklemek anlamlarına gelmektedir (Ünal, 2013: 111). Kelime olarak gerek doğu gerekse batı dillerinde farklı telaffuz edilse de dinin, maneviyatın en önemli kaynağı olduğu bir gerçektir.

Karatepe kitabelerinin yanında dini temalı betimlemeler tanrı ve tanrıça tasvirleri Que'nin inanç yapısı hakkında bizlere ipuçları vermektedir. Dini içerikli bu tasvirler kalenin girişinden itibaren her yerde görülmektedir. Tapınmanın, kurban sunmanın ve diğer ibadetlerin geniş bir panteona karşı yapıldığı düşünülmektedir. Tanrılardan merhamet dilenme, kötülüklerden korunma adına yapılan bu ibadetler Karatepe tasvirlerinde bir konu birliği sunmaktadır (Özyar, 2006: 23).

Que'nin Asur kaynaklarında Hatti Ülkesi olarak değerlendirdiğini bilmekteyiz. Özellikle inanç yapısı ve kullandığı dil Asurluların bu iddiasını desteklemektedir. Buna göre pekâlâ Que ile eski Hitit İmparatorluğunu kıyaslayıp fikir yürütülebilir. Örneğin Eski Hititlerde baş tanrı Fırtına Tanrısı Tarhuza idi ve bütün Hitit mülkü ona aitti (Sevinç, 2008: 14). Karatepe'deki Azatiwatas'ın yaptırdığı Tarhunza heykeli bunun yanında Yüreğir'deki (Çineköy) Awarikus'un Tarhunzas heykeli, Queliler'in bu tanrıya olan hürmetlerini gözler önüne sermektedir. Her ikisinin de kral olmalarına rağmen kendilerini Tarhunzas'ın hizmetçisi addetmeleri, Que topraklarının da Tarhunzas'ın mülkü olduğu anlayışının devam ettiğini göstermektedir.

Que veya Azatiwataya ülkesinin hüküm sürdüğü dönem ve çevre göz önünde bulundurulursa çok tanrılı (politeist) bir inanç sisteminin ağırlıkta olduğu dikkatleri çekmektedir. Tek tanrılı inanç sistemlerinin henüz doğmadığı ya da doğmakta olduğu bir dönemde Anadolu'da Hurri, Luwi, Hitit, Asur ve Mısır gibi yerler politeist inanç dairesi içinde bulunmaktadırlar.

Geç Hitit Beylikleri'nden biri olan Que de bu adı geçen devlet ve halklar ile gerek doğrudan gerekse de dolaylı olarak ilişkide bulunmuş ve de etkileşimler geçirmiştir. Bunun yanında Karatepe ören yerinde bulunan eserlerden ve Kral Azatiwatas'ın çift dilli yazıtından anlaşılacağı üzere özgün Hitit din anlayışında olduğu gibi burada da çok tanrılı bir din algısının var olduğu anlaşılmaktadır. Bir Geç Hitit Devleti olduğu konusunda hiçbir endişeye mahal vermeyen Que, Anadolu Hitit kültürünün izlerini elbette ki üzerinde taşıyacaktır. Tanrı panteonu noktasında oldukça cömert olan Hitit din anlayışı, bilim dünyasında "Bin Tanrılı Din" tanımıyla değerlendirilmektedir. Que inanç dünyasındaki geniş panteon yapısı, Anadolu'nun zengin kültüründen kaynaklanmaktadır. Zira en eski dönemlerden beri farklı halklara ev sahipliği yapan Anadolu, birçok dini inancın aynı anda yaşandığı ender coğrafyalardan biridir.

Tanrılar Anadolu'nun Demir Çağı'nda hem siyasi hem sosyal hem de ekonomik hayatında olmazsa olmazları arasındadır. Onlar için kutlanan bayramlar, inşa edilen tapınaklar, onları hoşnut etme adına sunulan kurbanlar mümin bir halkın doğal vazifeleri olduğu gibi devletlerinde başat görevleri arasındadır. Zira tanrıların hoşnutsuzluğu ciddi sorunlara neden

olabilir. Tanrılar, doğal afetleri musallat ederek devleti veya halkı cezalandırabilir. Özellikle Hitit tarihinin en önemli olaylarından biri sayılan “Veba” faciası bütün Hitit toplumunu oldukça derin etkilemiştir. İnsan gücüne dayalı bir ekonomik yapıya sahip olan Hitit Devleti ciddi sıkıntılar yaşamıştır.

Tanrılar hem kahredicidir hem de koruyucudur. Onlardan ancak onlara sığınarak korunulabilir. Büyük tanrılarının özellikle fırtına tanrısı Teşup’un lanetine uğramak hiçbir savaşta alınamayacak kadar zarara neden olabilir. Bu meyanda tanrıları hoşnut etmek bahsedildiği gibi halkın, bireylerin olduğu kadar siyasi devletin kral ve kraliçenin de asli vazifeleri arasındadır.

Fırına tanrısı olan Teşup; Tarhunzas veya Baal adlarıyla da bilinmektedir. Hattiler’den bu yana Anadolu panteonunda önemli bir yere sahipti. Yılbaşı kutlamaları bu tanrının onuruna düzenlenmekteydi. Hititlerde kral ve kraliçe bu kutlamalara bizzat katılırdı (Beckman, 1989: 98).

Fırtına Tanrısı Teşup, Hitit panteonunda önemli bir yere haiz olup Luwice adı Tarhunza’dır (Tarhu). Fenikece metinde geçen Baal’in ta kendisidir. Baal Anadolu’dan çok bir Mezopotamya tanrısıdır (Eyuboğlu, 2007: 87). Kendisi Sümer inancındaki güneş tanrısı Şamaş’ın oğlu olup efsanevi dişilik tanrıçası İnanna’nın sevgilisidir. Baal, Mezopotamya’da Dumuzi veya Temmuz olarak bilinen tanrısı olarak bilinmektedir. Damma isminden farklı bir isme sahip olsa da ormanla ve av hayvanlarıyla ilgili bir tanrı olduğu ortadadır. Tabi Çukurova bölgesinde o dönemin avlaklarında geyikten ziyade yabancı dağ keçisinin var olduğu düşünülmektedir. Karatepe kabartmalarında bu durum resmedilmiştir.

“Baal ve keçilerin (geyiklerin) Reşeph’i gönderdi beni bu yapı için ve yaptım onu, Baal’in ve keçilerin Reşeph’in lütfu sayesinde bolluk, lüks ve iyi yaşam ve kalpte huzur” (Hawkins, 2000: 54).

Keçi tanrısı veya geyik üzerindeki tanrının da bereket ile bir ilgisinin olduğu ortadadır. Zira kral bu tanrı ve Baal sayesinde memleketine bolluk ve bereketin geldiğinden bahsetmektedir.

Hitit din anlayışının içinde kendine has bir yer edinen Kybele (Kubaba) Quelilerin vicdanında da önemli bir alan işgal etmiştir. Domuztepe’de bazalt taş üzerine kabartması yapılan Kybele, Anadolu’nun anatanrıçası olması hasebiyle oldukça kadim bir maziye sahiptir. Hititlerin Kubaba veya Kupapa olarak bildiği bu tanrıça Elam’da Ambanini, Babil’de özellikler Gilgamiş destanında Humbaba, Suriye’de Kombabos olarak tanınmaktadır. Baal ve diğer birçok tanrı gibi bu tanrıça da bir Mezopotamya kahramanıdır (Eyüpoğlu, 2007: 87).

Karatepe’de birçok mitolojik tasvir bulunmaktadır. Bunlar arasında efsanevi hayat ağacı, mukaddes dağ sembolü iki boğa, hayat ağacının iki yanında bulunan antitetik keçiler, elleri üzerinde güneş kursu taşıyan grifon bunlardan bir kaçıdır. Burada tanrı tasvirler az ve özdür (Çambel, 1949: 26). Etrafı Fenikece yazı ile donatılmış Baal heykelinin dışında ayrı bir tanrı dikkatleri çekmektedir. Bu tanrı Mısır menşeli Bes (Mes)’tir. Karatepe’deki Bes tasviri Anadolu’daki ilk ve tek tasvirdir. İki farklı şekilde resmedilen Bes birinde omzunda maymunlar bulunurken diğerinde ellerinde yılan bulunmaktadır. Bir diğer tanrı tasviri olarak kutsal boğa üzerinde bir elinde avcı kuş diğer elinde tavşan olduğu halde ayakta duran tanrıdır. Bu tanrı ellerinde avlak hayvan tuttuğu ortadadır. Av tanrısıymış gibi bir hava veren bu tanrı sanki Jupiter Dolichenus’un bir prototipidir. Bu tasvirle ilahi unsurlarla dünyevi unsurların kaynaştığı tasvirlerdir (Çambel, 1949: 26). Karatepe’deki gerek kitabelerde anlatılan hadiseler gerekse kabartmalar dünyeviliği ön plana koysa da ilahi mefhumlardan uzak değildir.

Karatepe’de bulunan tanrı tasvirlerindeki tanrı imgelemeleri sayıca güncül hayatı resmeden tasvirlerden az olsa da Que’nin geniş bir panteona sahip olduğunu görmemizi sağlamaktadır. Azatiwatas’ın tanrılara karşı ne kadar saygılı olduğunu gözler önüne sermektedir. Azatiwatas kitabelerinde başarılarının ve bereketin kaynağının hep tanrılarının yardımıyla olduğunu vurgulamıştır. Kralın saygı duyduğu tanrılar büyük ölçekte yerel halkın da saygı duyduğu

tanrılardır. Bunlar Mezopotamya kaynaklı olduğu gibi Mısır gibi uzak yerlerin tanrıları dahi olabilmektedir. Tanrı tasvirleri erkek olmakla birlikte doğulu özelliklere sahiptir. Bölge Deniz Kavimlerinin istilasına maruz kalmış olsa da Yunan tanrılarına rastlanmamaktadır (Çambel ve Özyar, 2003: 131)

Que Devleti'nin veya konfederasyonunun "Geç Hitit Devleti" olarak anılmasının temelinde Hitit Hiyeroglif yazısını kullanmalarının yanında Hitit inanç sistemini de kabullenip kadim Hitit tanrılarına iman edip ibadet etmeleri de yatmaktadır. Queliler ya da Danunalılar bu inanç sistemi dairesinde Hititleri hatırlatmakta ve onların eski geleneğini devam ettirdiklerini ilan etmektedirler.

SONUÇ

Karatepe Kitabeleri sayesinde Çukurova tarihinin bilinmeyen yönleri açığa çıkarılmıştır. Kitabelerden öğrenildiği kadarıyla Que Konfederasyonu Azatiwatas'ın devrimi ile Azatiwataya Ülkesi haline gelmiştir. Azatiwatas, kitabelerinde egemenliği süresince ülke ekonomisini canlandırdığına ve bunu tanrıların yardımıyla başardığına değinmiştir. Azatiwatas'ın ne zaman yaşadığına dair kesin bir bilgi olmadığı halde MÖ 7. veya 6. asırlarda yaşadığı tahmin edilmektedir. Eğer bu tahmin doğru ise Karatepe kitabelerinin çözülmesi ile bu dönem Çukurovası hakkında önemli tarihsel veriler elde edilmiştir. Maalesef Azatiwatas'ın Que ile ilgili birinci kaynaklar olan Asur kayıtlarında adı geçmemektedir. Bu nedenle tam tarih ortaya konulamamaktadır.

Çineköy Kitabesi ile Karatepe kitabeleri karşılaştırıldığında Azatiwatas'ın Dönemi'nde Asur'a olan bağımlılık son bulmuş ve ülke müreffeh bir döneme girdiği anlaşılmaktadır. Karatepe kitabeleri ve orthostotları incelendiğinde bu bolluk ve berekete defaatle vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada Karatepe kitabeleri ve orthostatları ışığında Azatiwatas Dönemi'nde Que konfederasyonunun sosyoekonomik hali üzerinde mülahazalar yapılmıştır. Bu mülahazalar sonucunda Karatepe'deki tarihi kalıntılar Azatiwatas Dönemi'nde toplumun ve kralın politesit bir inanca sahip olduğu ve kralının dindar bir kişiliğe sahip olduğu uyguladığı politikalarla ülkesine bolluk ve bereket getirdiği görülmüştür.

Que, Azatiwatas'ın kitabesinde her ne kadar adı geçmese de Asur'un etksi altında kaldığı açıktır. Bu yargıya kabartmalardaki Asur etkisinden ulaşmak mümkündür. Oldukça verimli bir arazide kurulmuş olan Que, Azatiwatas zamanında merkezi otoritesini tesis etmiş ve adı geçen kralın devrimiyle adı Azatiwataya olarak dönüştürülmüştür. Asur Yıllıkları'nda ne bu krala ne de bu isime dair bilgi mevcut değildir. Büyük olasılıkla Asur kaynakları burada bir karartma uygulamışlardır. Bu karartmaya karşın Azatiwatas'ın inşa ettirdiği ve adını hala tam olarak bilmediğimiz Karatepe Örenyeri'ndeki yerleşke Que'nin en azından bir dönemi için refahını, bereketini ve inancını günümüze ulaştıran aydınlık bir kaynak olarak orada durmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alkım, U. B. (1960). Sam'al İle Asitawandawa Arasındaki Yol. *Belleten*, XXIV(10), 363-380.
- Alparslan, M. (2013). Hitit Devletinde Ticaret. *Aktüel Arkeoloji*, Mayıs-Haziran, 33, 75-83.
- Aktüre, S. (2003). *Anadolu'da Demir Çağı Kentleri*. İstanbul: Türk Vakfı Yurt Yayınları.
- Beckman, G. (1989). The Religion of Hittites, The Biblical Archaeologist, Reflections of a Late Bronze Age Empire: The Hittites, *The American Schools of Oriental Research*, Vol. 52, No. 2/3, 98-108.
- Child, G. (2009). *Tarihte Neler Oldu* (Çev: Mete Tunçay ve Alaeddin Şenel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Çambel, H. (1949). Karatepe Heykeltıraşlık Eserleri Hakkında Bazı Mülahazalar. *Belleten*, XIII(49), 21-36.
- Çambel, H. ve A. Özyar (2003). *Karatepe-Aslantaş Azatiwataya*, *Die Bildwerke*. Mainz Am Rhein: Verlag Phlipp von Zabern.

- Deliorman D., Ergun, F. ve N. Orhan (2016). Anadolu Medeniyetlerinde Asma. VII. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı, Ankara, 69-80.
- Eyuboğlu, İ. Z. (2007). *Tanrı Yaratan Toprak Anadolu*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Goetze, A. (1962). Cilicians. *Journal of Cuneiform Studies*, 16(2), 48-58.
- Hawkins, J. D. (2000). *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions. Vol. I. Inscriptions of the Iron Age Part I*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Hehn, V. (1998). *Zeytin, Üzüm ve İncir* (Çev: Necati Aça). İstanbul: Dost Yayınevi.
- Hoffner, A. H. Jr. (1995). Oil in Hittite Texts, The Biblical Archaeologist, *Anatolian Archaeology: A Tribute to Peter, The American Schools of Oriental Research*, 58(2), 108-114.
- Kurt, M. (2009). Kilikya'da Yeni Asur Egemenliği ve Yerel Güçler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 327-337.
- Kuruçayırılı, E. ve B. M. Collage (2013). M.Ö 2. Binde Ticaretin İşleyişi. *Aktüel Arkeoloji*, 33, 57-59.
- Özyar, A. (2006). Karatepe Tanrıları. *Atlas Dergisi*, 155, 21-23.
- Sevinç, F. (2008). Hititlerin Anadolu'da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 8-14.
- Tevrat, I. *Krallar 10/28*, Bursa Protestan Kilisesi.
- Devellioğlu, F. (2013). *Lugat, Osmanlıca-Türkçe Sözlük*. Aydın Kitabevi.
- Şemseddin, S. (2016). *Kamus-i Türki*. İdeal Kültür Yayıncılık.
- Ünal, A. (2013). Eski Anadolu ve Hitit Dinleri. *Aktuel Arkeoloji*, 33, 108-111.
- Ünal, A. (2006). Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Dönemi'nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi. *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(3) (Arkeoloji Özel Sayısı), 67-102.
- Ünal, A. ve K. S. Girginer (2007). *Kilikya-Çukurova İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemi'ne Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*. İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık.
- Yüksel, A. (2008). *Prehistorik Çağlarda Anadolu'da Madencilik (En Eski Çağlardan Asur Ticaret Kolonileri Dönemine Kadar)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi.